

malzemenin iki gemiyle gönderilmiş olması yüzünden artık Sumatra'ya gitmedi. Yeniden Süveyş kaptanlığına getirildiği sanılan Hızır Hayreddin'in bundan sonraki faaliyetleri hakkında bilgi yoktur. Zilkade 979 (Mart 1572) tarihli bir hükümde kendisinden "müteveffâ" şeklinde bahsedilmesi (BA, MD, nr. 12, hk. 1125), onun Kıbrıs seferi ve İnebahtı bozgunu arefesinde veya bu mücadeleler sırasında ölmüş olabileceğini düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, hk. 940, 999, 1004, 1032; nr. 6, hk. 294; nr.7, hk. 916; nr. 12, hk. 1125; Âli, *Kühû'l-ahbâr*, DTCF Ktp., İsmail Saip Sencer, nr. 1783, vr. 176*; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 400, bk. İndeks; Danişmend, *Kronoloji*, II, 378, 380-381; Safvet, "Şark Levendleri, Osmanlı Bahri-i Ahmer Filosunun Sumatra Seferi Üzerine Vesikalar", *TOEM*, V/24 (1329), s. 1538-1540; Fevzi Kurtoğlu, "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", *TTK Bildiriler II* (1943), s. 911-923.

ŞERAFETTİN TURAN

HIZIR İLYAS

(ö. 1281/1864)

Târîh-i Enderûn adlı eseriyle tanınan Osmanlı tarihçisi ve kadısı.

1812'de Enderun'a girdiği sırada on bir yaşında olduğuna göre 1801 yılında doğmuş olmalıdır. Hâfız İlyas veya Çuhadar İlyas Ağa adlarıyla da bilinir. Ahmed Lütfi Efendi ise ondan Saraylı İlyas Efendi şeklinde söz eder (*Târîh*, IX, 38). Babası Dîvân-ı Hümâyun kâtiplerinden Mehmed Emin Şükûhi Efendi, kardeşleri meşhur Osmanlı hekimlerinden Behcet Mustafa Efendi ile Abdülhak Molla'dır. Ağabeyi Behcet Efendi vasıtasıyla Enderun'a giren Hızır İlyas on dokuz yıl burada bulunduğunu, iyi bir eğitim gördü ve çeşitli görevler yaptı. Bu arada sesinin güzel olması sebebiyle padişahın takdirini kazandı ve Hazine Odası ağaları arasına girdi. 1824'te çuhadar, ardından çakırsalanlık görevlerinde bulunduktan sonra kardeşlerinin yardımıyla çırağ edilerek saraydan ayrıldı (Ramazan 1246 / Şubat 1831). Kendi ifadesine göre burada bulunduğu süre içinde hiç kimseden kötü söz işitmemiş, ancak bağlı olduğu efendilerinden de hiçbir yardım görmemiş, çırağ edilmek için sabırla beklemiş, nihayet Keklik Mehmed Efendi'den ölümüyle boşalan kâtiplik görevine tâlip olarak saraydan çıkma arzusu ağabeyleri Behcet Efendi ve Abdülhak Molla vasıtasıyla padişaha iletilince gerekli izni almıştı (*Târîh-i Enderûn*, s. 500-503).

Kâtiplik göreviyle saraydan çıktıktan sonra ilmiye mesleğine giren İlyas Efendi 1256'da (1840) devriye mevleviyeti, Receb 1261'de (Temmuz 1845) mahreç pâyelerini aldı ve Sofya kadısı oldu. Daha sonra kendisine Bilâd-i Hamse ve Zilkade 1266'da (Eylül 1850) Mekke kadılığı pâyeleri verildi. Ertesi yıl teşkil edilen Encümen-i Dâniş'in aslı üyeliğine seçildi. Rebûlâhîr 1274'te (Aralık 1857) İstanbul kadılığı pâyesini almaya hak kazandı ve Hasa Ordusu müftüsü oldu. 15 Muharrem 1281'de (20 Haziran 1864) vefat ederek Üsküdar Doğancılar'da Nasûhi Tekkesi hazîresine defnedildi.

İlyas Efendi'nin bilinen tek eseri daha ziyade *Târîh-i Enderûn* adıyla tanınır. Eserin önsözünde müellif, II. Mahmud döneminde Enderun'a kabul edildiği tarihten itibaren on dokuz yıl boyunca meydana gelen olayları, sarayla ilgili tevcihatı, teşrifatı kronolojik sırayla kaleme aldığını ve bunda sadece minnet borcunu bir ölçüde ödeme amacının ağır bastığını belirtir. Eserinin ismini *Vekâyi-i Letâif-i Enderûniyye* şeklinde kaydeden İlyas Efendi, şahidi olduğu olaylara dair tuttuğu notlarını çırağ edilene kadar temize çekemediğini, daha sonra Abdülmecid'in tahta çıkması ile (1839) sağlanan güvenli ve adaletli ortamdan faydalanıp etrafının da teşviki sonucu notlarını toparladığını ve eserinde sade bir üslûp kullandığını yazar. Yer yer hâtırat ve vekâyi'nâme hüviyeti taşıyan eserde ilk kaydedilen olay, 1227'de (1812) Derviş İsmâil Efendi ile hânende Ârif Efendi'ye musâhiblik unvanı verilmesidir. Daha sonra Farsça başlıklar altında Enderun içinde cereyan eden olaylara geçilir. Burada özellikle pek bilinmeyen Enderun hayatı, oynanan oyunlar, tertip edilen eğlenceler, padişahın binış merasimleri, vefatlar, şehzade ve hanım sultanların doğu-

mu, ağaların ve saray görevlilerinin birbiriyle olan münasebetleri, çırağ edilenler, tevcihat ve aziller, bayram, ramazan merasim ve eğlenceleri, saz ve söz âlemleri, yangınlar başlıca konuları oluşturur. Bu arada meydana gelen siyasî olaylara ve İstanbul'daki karışık ortama da yer yer temas edilir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı saray çevresinin görüş açısıyla anlatırsa da Navarin Vak'ası (1827) ve Mısır meselesi gibi önemli siyasî olaylar eserde yer almaz. Müellif, genellikle kendisinin şahit olduğu veya bizzat içinde bulunduğu hadiseleri geniş olarak anlatır. İlyas Efendi ayrıca eserinde kardeşleri hakkında da yer yer bilgi verir, onların tayinlerine sevinir, azillerine üzüldü, düşmanlarını da ailesinin hasmı olarak nitelendirir. Enderun'un son dönemlerindeki durumunu ve içinde yaşayanların iç dünyalarını bir görgü şahidinin ifadesiyle yansıtmaya açısından önemli bir kaynak özelliği taşıyan eser yazarının sağlığında 1276 Safe-rinde (Eylül 1859) basılmış, ayrıca bazı atlamalar, yanlış anlama ve değerlendirmelerle dolu bir de sadeleştirme yapılmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Hızır İlyas, *Târîh-i Enderûn*, İstanbul 1276; a.e. (s. nşr. Cahit Kayra), İstanbul 1987; Lütfi, *Târîh*, IX, 38, 172; X, 92, 137; *Sicill-i Osmânî*, I, 399; *Osmanlı Müellifleri*, III, 108; Babinger (Üçok), s. 398; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 404; Kenan Akyüz, *Encümen-i Dâniş*, Ankara 1975, s. 58; "Hızır İlyas", *TA*, XX, 102-103.

FERİDUN EMECEN

HIZIR REİS

(bk. BARBAROS HAYREDDİN PAŞA).

HIZIRİYYE

(الخصريّة)

Abdülaziz ed-Debbâğ'a

(ö. 1132/1720)

nisbet edilen bir tarikat

(bk. ABDÜLAZİZ ed-DEBBÂĞ; HIZIR).

HIZIRNÂME

(حضرنامه)

Muhyiddin Çelebi'nin Hızır ile ricâlî'l-gayb denilen vefiler hakkındaki telakkilere ait manzum eseri.

Türünün Osmanlı sahasında bilinen tek örneği olup 880 (1476) yılı dolaylarında kaleme alınmıştır. *Dîvân-ı Şeyh Muhyiddin Çelebi* adını taşımakla birlikte

Hızır İlyas'ın Nasûhi Tekkesi hazîresindeki mezarı - Üsküdar / İstanbul

manzumelerin mahlas beyitlerinde hemen daima Hızır adı da geçtiğinden daha çok *Hızırnâme* ismiyle anılır. Müellif ve eseri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Yalnız M. Fuad Köprülü (meselâ bk. *İlk Mutasavvıflar*, s. 111, dipnot 43; s. 257, dipnot 1) ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın (*Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 50) kısaca bahsettikleri eseri Vasfi Mahir Kocatürk *Hızırnâme* adıyla anarak ondan uzun nakiller yapmıştır. Eseri "dinî bir destan" olarak niteleyen Kocatürk müellifin atalarının Türkistan'dan geldiğini, asıl adının Şeyh Mehmed Dede Sultan ve kendisinin Eğridirli olduğunu, 1426-1495 yılları arasında yaşadığını, bölgede büyük bir şöhret ve nüfuz kazandığını belirtir (*Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 283-288).

Muhyiddin Çelebi'nin bir Bektaşî şairi olduğunu söyleyen Köprülü (*İlk Mutasavvıflar*, s. 111, dipnot 43), eserin yazılış tarihinden hareketle George Jacob'un Bektaşiliğe bir tarikat olarak ancak XVI. yüzyıldan itibaren rastlandığı görüşüne karşı çıkarak bu tarikatın kuruluş tarihini XV. yüzyıla indirmek gerektiğini ileri sürer. Gerçekten de şair eserinde, Hacı Bektaş-ı Velî'ye özel bir önem verdiğini onun adına bahisler açmak suretiyle birkaç yerde göstermektedir. Ancak eserin hiçbir yerinde Bektaşiliğe mensup olduğunu söylemez; buna karşılık Sühreverdiyye tarikatının Türkler arasında yaygın bir şubesi olan Zeyniyye'nin piri Zeynüddin el-Hâfî'ye (ö. 838/1435) müntesip bulunduğunu açıkça belirtir (İÜ Ktp., TY, nr. 9495, vr. 4^a) ve onu birkaç yerde daha büyük bir saygıyla anar. Fakat bundan daha önemlisi, eserin hemen hemen tamamını hasrettiği, "gavs-ı a'zam kutbü'l-aktâb" diyerek hürmetle andığı Hızır Han'dan yani Hızır peygamberden el aldığını, ona intisap edince kendinde güçlü bir cezbenin zuhur ettiğini ve bu sayede vahdet sırrına erdiğini pek çok vesileyle ifade etmektedir. Bu durumda onun aynı zamanda Hızırıyye tarikatına mensup olduğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca Rum abdallarına önemli bir yer verdiği eserinin bir bölümünü onlara ayırdığı, bu arada Hz. Ali'yi çok belirgin bir biçimde kutsileştirdiği dikkate alınarak bu zümre mensuplarından olduğu da söylenebilir.

Bu çerçevede, Muhyiddin Çelebi'nin tasavvuf mesleğine Zeynüddin el-Hâfî'nin müridi olarak başlayıp eserinde ifade ettiği gibi memleketi olan Hamîd-ili'nde ki Rum abdalları zümresine katıldığı (vr. 30^b-31^a) ve cezbe sahibi bir sûfi olduğu tahmin edilebilir. Nitekim kendisi de bu

cezbe halinin fazla olması sebebiyle memleketinde "divane" diye anıldığını söyler. Hacı Bektaş-ı Velî'yi aşırı derecede övmesi, Köprülü'nün sandığı gibi Bektaşî oluşundan değil Hacı Bektaş kültürünün Rum abdalları arasında çok güçlü biçimde yaşamasından ileri gelmektedir. Muhyiddin Çelebi'nin Rum abdallarından olduğunun bir başka delili de bu zümrenin piri kabul edilen Seyyid Gazi'nin (Battal Gazi) eserde sık sık büyük bir hürmet ve tâzimle zikredilmesidir.

Eser bütünyle, Muhyiddin Çelebi'nin bizzat el alarak kendisine intisap ettiği (vr. 18^a) Hızır Han'la birlikte cezbe halinde yaptığı âlem-i gayb seyahatini ve Hızır'ın niteliklerini, işlerini tasvire hasredilmiştir. Şair, bu seyahatin "Türk diliyle yazılıp mâlûm edilmesi" emrinin kendisine Cenâb-ı Hak tarafından verildiğini özellikle belirtir.

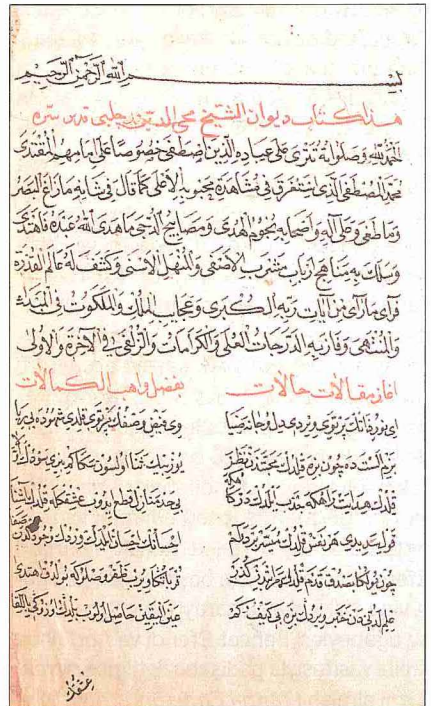
Klasik tarzda Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e salât ü selâm ile başlayan ve Peygamber'e yazdığı bir na't ile birlikte bir methiye de ihtiva eden eserden anlaşıldığına göre Muhyiddin Çelebi, 880 yılı Ramazanında (Ocak 1476) Kadir gecesini vuku bulan bir cezbe anında âlem-i gayb-daki seyahatine başlamıştır. Hızır Han bu mübarek gecede kendisine görünmüş ve onu atının terkesine alarak bütün sırları göstermiştir. Şair önce Hz. Peygamber'in nurdan şancağını ziyaret eder; ardından Mekke'yi, Medine'yi ve bütün kutsal toprakları dolaşır; hatta arşa kadar çıkarak sidretül-müntehâyı görür. Âdem peygamberden başlayarak Hz. Muhammed'e kadar sırasıyla bütün büyük peygamberlerle ayrı ayrı sohbet eder. Daha sonra Kafdağı'na varır; burada Hızır Han'ın gavs-ı a'zam ve kutbü'l-aktâb olarak bütün ricâl-i gaybın en üstünde bulunduğunu müşahade eder. Hızır'la birlikte hayat kaynağı nehrini, ömür ağacını seyrederek; ardından havâileri, Hârût ve Mârût'u görür; Horasan ve Mâverâünnehir'e ulaşır; oradan zulûmât diyarına geçerek âb-ı hayâtı bulurlar. Bu ruhanî yolculukta gezip gördüğü yerler arasında Mağrib diyarı, Nil, Fırat, Bahr-i Muhîr, Dimaşk, Kudüs, Serendib, Semerkant gibi coğrafi mekânlar da zikredilir. Eserde mistik duygularla mitolojik unsurlar bir aradadır. Dikkat çekici bir başka nokta da daha çok tasavvufî konularda Maniheizm'in dolaylı etkilerini düşündürülen "ak nur-kara nur" şeklinde ikili bir nur motifinin (meselâ bk. vr. 40^b) eserde çok güçlü bir şekilde terennüm edilmiş olmasıdır.

Hızırnâme'nin ilgi çekici bir başka bölümü, "Beyân-ı Cem'iyet-i Kübrâ ve Soh-

bet-i Heme Evliyâ" başlığı altında, Muhyiddin Çelebi'nin yine gayb âleminde kendinden önce yaşamış bir kısım Anadolu evliyası ile olan sohbetinin anlatıldığı sayfalarıdır (vr. 26^b-28^b). Şair burada Seyyid Battal Gazi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Velî, Âşık Paşa yanında bütün ünlü Rum abdallarının adlarını zikreder. Sarı Saltuk, Yunus Emre, Selâhaddîn-i Zerkûb, Resul Baba, Ahmed el-Bedevî, Mevlânâ, Sultan Veled, Mahmûd-ı Hayrânî, Karaca Ahmed, Fatma Bacı gibi daha sonraları velâyetnâme veya silsilenâmelere giren şahsiyetlerle birçok Anadolu evliyası hep Hacı Bektaş-ı Velî'nin başlıları olarak gösterilir. Âdeti bir belge niteliği taşıyan bu kısım Muhyiddin Çelebi'nin tasavvufî kimliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Çoğu musammat özelliği gösteren gazel, murabba ve mesnevi nazım şekilleriyle yazılan *Hızırnâme*, toplam 1285 beyit tutan yetmiş sekiz parça manzumeden oluşur. Bu manzumelerin çoğunda Muhyiddin, bir kısmında ise Dolu mahlası kullanılmıştır. *Hızırnâme*'nin sanat yapma kaygısından uzak samimi bir üslûpla yazıldığı söylenebilir. Nitekim Vasfi Mahir Kocatürk eserin, devrin divan şairlerinde görülen işlenmiş bir dille yazılmadığını,

Hızırnâme'nin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 9495)

halka yakın bir lirizm ortaya koyduğunu, müellifin büyük bir şair olmamakla beraber samimi bir ruh haliyle dervişlik heyecanlarını anlatan bir şahsiyet olduğunu söyler. Bununla beraber eseride, daha çok Yûnus Emre tarzının bir devamı gibi görünen bir hayli etkileyici ve başarılı bir nazım tekniğine de zaman zaman rastlanmaktadır. Köprülü ise eseri benzerleri gibi “rekik, kusurlu ve acemice” bulur. *Hızırnâme*, gerek muhteva ve üslûp gerekse kullanılan dil bakımından Türk tasavvuf edebiyatının en dikkate değer metinleri arasında yer almaktadır.

Hızırnâme'nin kaynaklarda zikredilen dört nüshasından biri Köprülü kitapları arasındadır (Yapı ve Kredi Bankası Ktp., nr. 115). Kırk varak olan bu nüsha 1135 (1723) yılında istinsah edilmiş olup baş tarafı eksiktir. Kocatürk'ün faydalandığı İsparta Halil Hamid Paşa Kütüphanesi'ndeki nüsha halen kayıptır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3414) Seyyid Abdurrahman İbn Osman'ın istinsah ettiği 1202 (1788) tarihli nüsha otuz iki varaktır. İstinsah tarihi bulunmayan ve muhtemelen yazıldığı döneme en yakın olan nüsha ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (TY, nr. 9495) kırk beş varaktan ibaretir.

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919), Ankara 1984, s. 111, 257, 263, 279; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 50; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 283-288; Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara 1985, s. 39, 92-93; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 249-250.

AHMET YAŞAR OCAK

HIZLÂN

(الخذلان)

Allah'ın, buyruklarına boyun eğmeyen insanlardan boyumunu kesmesi anlamında bir terim.

Sözlükte “yardımını kesmek, kendi haline bırakmak” anlamında masdar olan *hızlân* genellikle **nusret**, **tevfik** ve **lutf** kelimelerinin karşısı olarak “Cenâb-ı Hakk'ın itaatsiz kullarını kendi haline terketmesi” şeklinde tarif edilir. *Hızlân* kavramı Kur'an'da üç âyetinde yer almaktadır. Uhud Gazvesi'nde müslümanların yenilgisinden söz eden âyetlerde, zafer ve başarı için her türlü tedbirin alınmasından sonra Allah'a tevekkül edilmesinin gerektiği vurgulanmakta (Âl-i İmrân 3/156-159), O'nun

yardım ettiği toplulukları kimsenin yenilgiye uğratamayacağı, kendi hallerine terkettiği (*hızlân*) grupları da kimsenin zafere ulaştıramayacağı belirtilmekte, başarı için kararlılık ve tevekkülle çalışmanın lüzumuna işaret edilmektedir (Âl-i İmrân 3/160). *Hızlân* kavramı bir âyetinde mübalağa sigasıyla şeytana nisbet edilerek şeytanın dostluğuna asla güvenilmeyen (hazûl) gizli bir düşman olduğu bildirilmektedir (el-Furkân 25/29). Diğer bir âyetinde ise insan onuruna yakışmayan ve onu kula kul olma seviyesine düşüren şirkten söz edilirken Allah'tan başkasına tapınan kimsenin kınanmış ve kendi başına terkedilmiş (mahzûl) olacağı belirtilerek *hızlân* kavramı hem Allah'a hem de şahsiyetli insanlara (müminlere) izâfe edilmektedir (el-İsrâ 17/22).

*Hızlân*ın ifade ettiği mâna Kur'an-ı Kerim'de **nısan** (unutmak) kavramıyla da işlenmiştir. Birçok âyetinde, insanın kendisini dünya ve âhiret mutluluğuna götüren yoldan sapmasının sebebi unutkanlık olarak gösterilmiştir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, “nsy” md.). Râgıb el-İsfahânî'nin “zihni ve irâdi zaaf, gaflet veya kasıt sebebiyle kişinin kendisine tevdi edilen şeyi muhafaza etmemesi” şeklinde tarif ettiği **nısan** (*el-Müfredât*, “nsy” md.) alışkanlık haline getirilmiş bir ilgisizlik ve umursamazlık halidir. Kur'an'da, bu davranış içinde bulunan kimselerin Allah'ı ve âhiret gününü unuttukları için Allah tarafından da unutulacakları haber verilmektedir (el-A'râf 7/51; et-Tevbe 9/67; es-Secde 32/14; el-Câsiye 45/34). Bütün kâinata yönelik tasarruf, lutf ve ihسانı aralıksız devam eden, ilmi her şeyi kuşatan, asla yanılıp unutmayan (Meryem 19/64; Tâhâ 20/52) Cenâb-ı Hakk'a bu âyetlerde nisbet edilen unutma mecazi anlamda olup kulun sürekli umursamazlığına bir karşılık niteliği taşır ve *hızlân* kavramının mânasını pekiştirir.

Çeşitli hadis rivayetlerinde *hızlân* kavramı sözlük anlamıyla yer almakta (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, “hzi” md.), Hz. Ali'den rivayet edilen ve kendisini konu alan bir hadiste bu kavram Allah'a nisbet edilmektedir (*Müsned*, I, 118, 119). Hadislerde, kulun kendi haline terkedilmesi **vekl** kökünden türeyen fiillerle de anlatılmış ve kişinin Allah'tan, kendini kendi haline terketmemesini niyaz etmesi tavsiye edilmiştir (a.e., I, 412; V, 191; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 35).

Kulların fiilleri ve Allah-insan ilişkisi meselelerinde *hızlân*, değişik kelimelerine mensup âlimlerce erken dönemler-

den itibaren az çok farklı şekillerde açıklanmıştır. Bu açıklamaları şöylece özetlemek mümkündür : 1. *Hızlân*, Allah'ın müminlere fazladan ihsan ettiği lutufları kâfirler için dünyada bir ceza olarak terketmesi veya onları kendi başlarına bırakacağına hükmedip “mahzûlün” diye adlandırmadır. *Hızlân*, Allah'ın kâfirleri hak yoldan uzaklaştırması (idlâl-i igvâ) veya gerçeği anlamalarına mâni olmak için zihni engeller yaratması şeklinde açıklanamaz. Zira bu, kişinin dinen yükümlü tutulması hususu ile bağdaşmaz. Dolayısıyla *hızlân*, iman etmek istemeyen insanların ilâhî yardım ve lutfattan mahrum bırakılması tarzında anlaşılmalıdır. Çünkü kulun kendi başına terkedilmesi bir tür cezadır. *Hızlân* aynı zamanda, müminlerle mücadele eden kâfirlerin kalbine korku salınması şeklinde olabileceği gibi bunların fikri açıdan güçsüz bırakılması veya eleştirilip kötülenmesi tarzında da gerçekleşebilir. Mu'tezile âlimleri bu görüştedir (Eş'arî, s. 264-265; Kâdî Abdülcebbar, *el-Mecmû' fi'l-muhtâ bi't-teklîf*, II, 397-398; a.mlf., *Mütesâbihü'l-Kur'an*, s. 164, 726-727; Şehristânî, s. 411). 2. Ebû Hanîfe'ye ve onun fikirlerini benimseyenlere göre *hızlân*, kişinin Allah rızasına uygun düşen fiilleri yapmaya muvaffak kılınmamasıdır. Aslında Allah kullarını iman ve inkârdan soyutlanmış olarak yaratmış, daha sonra onlara emirler göndermiş, inkâr yolunu tutanlar buna kendi fiilleriyle yönelmiş, ancak bu yöneliş, kulun inkâr etmeyi istemesi sonucu Allah'ın *hızlân*ıyla gerçekleşmiştir. İman eden de kendi fiiliyle iman etmekle birlikte bu fiil onun imanı istemesine bağlı olarak Allah'ın yardımıyla (tevfik) vücuda gelmiştir (Be-yâzîzâde, s. 57-58). 3. *Hızlân*, Allah'ın kâfirlerde inkâr etme gücü yaratıp onları kâfir olmaya muktedir kılmasıdır. İnkâr etme gücünün aşağısında kalan itaatsizlik ve isyan etme gücüne ise **hırmân** denir. Bundan dolayı Allah'ın *hızlân*ı sadece kâfirlere mahsustur. Müminleri yardımsız bırakıp onlara kötülük işleme gücü vermesi hırmân olarak kabul edilmelidir. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ile ona tâbi olanlar bu görüştedir (İbn Fûrek, s. 36, 109, 123; Şehristânî, s. 412). Eş'arî'ye göre *hızlân*ın kâfirleri helâk edip cezalandırmakla bir ilgisi yoktur. 4. *Hızlân* Allah'ın kâfirlerin küfrünü yaratmasıdır. Eş'arî'nin ehl-i isbâtın bir kısmına nisbet ettiği bu görüş Cebriyye'ye ait olmalıdır (*Ma'âkâlât*, s. 265). 5. İbn Hazm'a göre *Hızlân*, Allah'ın, kötülük yapmaları için yarattığı fâsıklara bunu kolaylaştırmasıdır. Zira Hz. Peygamber, herkese üzerinde yaratıldığı işin ko-